HALMÁGYI MIKLÓS PhD

halmagy.miklos@mn.gov.hu
levéltáros (MNL Békés Megyei Fióklevéltár)

A lovagkirály emlékezete. Könyvismertető.

Szent László emlékkönyv. Szerk. Bódvai András. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest 2021.

DOI 10.14232/belv.2021.4.10
<https://doi.org/10.14232/belv.2021.4.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Halmágyi Miklós (2021): *A lovagkirály emlékezete*. Belvedere Meridionale 33. évf. 4. sz. 5–26. pp

ISSN 1419-0222 (print)
ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Szent László, a „lovagkirály” emlékezete, tisztelete lényeges összetevője a magyar önazonosságnak. Fontos, hogy a magyar kultúrában élő ember hiteles ismeretekhez jusson mind Szent László történelmi személyiségéről, mind pedig az alakját övező legendákról, hagyományokról, vagyis a szent király tiszteletének történetéről. A határon túli magyarság segítségével Bethlen Gábor Alap Zrt. friss kötetét kézbe véve történészként leginkább arra lehetünk kíváncsiak: miben mond újat a jelen kiadvány a „lovagkirályról” eddig megjelent „klasszikus” művekhez képest? A tartalomjegyzéket átfutva kijelenthetjük: a tanulmányok témájuk kiváló szakembereinek tollából valók. Ha vállalkozunk a szellemi kalandot, és elolvassuk a könyvet, az irodalomjegyzék böngészését sem hagyva ki, megállapíthatjuk, hogy a színvonalas munkák a

legfrissebb szakirodalom felhasználásával készültek, és vitatott témákban is állást foglalnak. A válogatás nem annyira Szent László életrajzára összpontosít – bár életének fontosabb részleteiről is olvashatunk a kötetben – inkább a lovagkirály későbbi emlékezete áll a figyelem középpontjában.

Thoroczkai Gábor Szent László törvényeit ismerteti. A király nevét őrző három törvénykönyv a hagyományos számozással fordított sorrendben keletkezett: legkorábbi a III. törvénykönyv, legkésőbbi az I. számú, mely az 1092 májusában tartott szabolcsi zsinat határozatait foglalja magában. Ezek a jogi források viszonylag kései – 15-16. századi – kéziratokban maradtak ránk. A törvényeket elemző tanulmány számos sajátosságra, tendenciára kitér. Megtudhatjuk, hogy törvényalkotó korlátozta azt az archaikus lehetőséget, hogy az egyházi helyek menedékkül szolgáljanak bűnösök számára. A törvényekben szó esik a kóborlókról és tolvajokról. A vándorlás jelenségét Thoroczkay részben nomád életmóddal, részben a szolgák uraiktól való menekülésével magyarázza. Zsoldos Attila részéről újabban felmerült a vándormozgalom/kóborlás kritikája, Thoroczkay szerint azonban a tolvajlással összekapcsolódó vándormozgalom fő problémája volt ennek a kornak. A tanulmány egyebek közt arra is választ keres, mi állhat a szabolcsi zsinatnak a papok első házasságát engedélyező határozata mögött. Van, aki bizánci hatással, más a császárpárti ellenpápa álláspontjával magyarázza, a szerző azonban inkább arra hajlik, hogy olya nyugat-európai joggyűjtemény hatása érvényesülhetett hazánkban, mely nem tartalmazta a nős férfiak pappá szentelésének tilalmát.

Zsoldos Attila világi intézmények változásáról szóló írásában részletesen foglalkozik Moson megye kialakulásával. Eleinte Győr vármegye határvidéke, *confiniuma* volt. Miután Salamon király 1074-ben elvesztette a mogyoródi csatát unokafivéreivel, Géza és László hercegekkel szemben, Moson és Pozsony várai jelentettek számára menedéket. Szent László 1079 körül foglalta el tőle Mosont, ekkortájt szervezték ott önálló vármegyét. Confinium-ok között Moson az egyetlen, mely önálló vármegyévé vált.

Zsoldos Attila elmélete szerint a ducatus (hercegség) intézménye eleinte Bihar mellett a Baranya térségére terjedt ki. Az 1060-es, 1070-as évek fordulóján Géza herceg elcserélte a hercegség baranyai részét Nyítrára. Ezt a lehetőséget Zsoldos Attila összekapcsolja a székelység vándorlásáról vallott elméletével. Az udvarhelyi székelyeket telegdi székelyeknek nevezték, Telegd pedig Bihar megyében van. Az udvarhelyi székelyek nyelvjárása a baranyai, valkói nyelvjáráshoz hasonlít. Zsoldos Attila feltételezi, hogy a székelyek a baranyai térségből Biharba vándoroltak, hogy védjék a dukátust a Salamon kezén lévő Erdély felől. Szent László trónra lépése után László Biharból a Kárpátok térségébe telepítette a bihari székelyeket, hogy a keleti nomádoktól védjék Erdélyt. Mindez magyarázza a székelység körében eleven Szent László-tiszteletet.

Solymosi László a szent király kultuszának kialakulásával foglalkozott. Megállapítja, hogy Szent Lászlót egyszer temették el, Nagyváradon: a somogyvári temetés gondolata egy összetett latin mondat modern kori félreértése révén terjedt el. Maga a temetés fontos kiinduló pontja lehetett a király kultuszának. Solymosi vázolja a tisztelet fejlődésének elemeit, elutasítva azt az álláspontot, hogy III. Béla saját hatalmának megerősítése érdekében akarta szentté avatni László királyt. Solymosi a szentté avatás kronológiáját is vázolja: III. Celesztin pápa valószínűleg 1191-ben állította ki a szükséges bullát, Gregorius de Sancto Apostolo bíboros jelenlétében, 1192 nyarán történhetett a földi maradványok kiemelése (*elevatio*) és átvitele (*translatio*). Solymosi László megállapítása szerint a kanonizálás előtt tanúk kihallgatására is sor került. A szentté

avatásról szóló pápai oklevél nem maradt fenn, III. Kelemen és III. Celesztin pápa regisztrumkötetei pedig elvesztek. Klaniczay Gábor korábban a tanúvallomásokkal kapcsolatban máshová helyezte a hangsúlyokat.

Szovák Kornál rámutat a Szent László-legenda, valamint a krónikában megőrzött elbeszélések közti különbségre. Fontos kérdés: melyik készült korábban? Szovák Kornél szerint a krónikaváltozatot írták előbb. A krónika megemlékezik az angyalhozta korona, a lándzsára futó hermelin, az agancsain gyertyákat viselő szarvas és az angyalok által védelt László legendás történetéről. Ezeket a krónikában olvasható történeteket a legenda szerzője mellőzte, bizonyára azért, mert a legenda íróját nem érdekelték a politikai csodák, és nem kívánta részletezni Lászlónak Salamonnal, a koronás királlyal való viszályát.

Szovák Kornél vázolja hagiografikus irodalmunk fejlődését a csodák ábrázolása terén. Szent István legkorábbi legendáiban viszonylag kevés csodának minősíthető eseményt találunk, Szent László legendáiban már több a folklór-motívum: a sereget tápláló szarvasok a bibliai manna-csodára emlékeztetnek, László koporsójával emberi vezetés nélkül Várad felé induló szekér bibliai előképe a Frigyládát szállító szekér, mely Isten akaratából éri el célját. László sírjára mutató csillag a betlehemi csillagra emlékeztet. Szovák Kornél szerint a krónika inkább László kegyességét domborítja ki, a legenda pedig a bőkezűségét. Amikor a legenda írója oroszlánhoz hasonló nagy kezekkel ábrázolta Lászlót, az Arisztotelésznek tulajdonított Phisiognomia c. munka hatására írhatott. Létezik olyan legendaváltozat, mely László végtagjait Priamoshoz hasonlítja. Meglehet, hogy egy 13. századi másoló nem egészen értette az oroszlános szóképet, és a trójai háború divatos történetének királyával helyettesítette be.

A legenda szerint Szent Lászlót felkérték a keresztes hadjárat vezetésére. Veszprémy László arra keres választ, hogy ez a fordulat miért kerülhetett a legendába. Megállapítása szerint fiktív fordulatról van szó, mely összekapcsolja az első keresztes hadjárat meghirdetése előtt elhunyt László királyt III. Bélával, aki a valóban segítette a kereszteseket, sőt maga is készült a Szentföldre. Veszprémy több olyan 12. században szentté avatott személyre hoz példát, akiket legendájuk összekapcsolni enged a keresztes eszménnyel. A 10. században élt Rosendo a vikingek, majd a szaracénokkal szemben állt helyt. 1173-ban iktatták a szentek sorába, majd 1195-ben az a III. Celesztin pápa erősítette meg a kanonizálást, aki László királyunkat is szentté avatta. II. Henrik német király legendája szerint „szlávok, lengyelek, csehek” ellen vonult. Kanonizációs bulláját 1146-ban állították ki. Az ő esetében a szerző arra is rámutat, hogy milyen különbségek feszülnek Henrik kortárs forrásokból ismerhető hadjárata és a 12. századi legendájába írtak között. Knud Lavard, dán király (1096–1131) a szláv obodridokat térítette meg, őt 1169-ben állították ki kanonizációs bulláját. Bambergi Ottó püspök a szláv pomeránok között ért el missziós sikereket. 1189-ben avatták szentté. Más forrással ugyan nem igazolható, de Trogiri (Traui) Szent János, Trau püspökének legendájában az áll, hogy Trau városát támadták a szaracénok. János püspök 1192-ben történt kanonizálása összefügghet László király szentté avatásával.

Tóth Csaba a magyar pénzekben látható Szent László-ábrázolás változását vizsgálta. László saját uralma idején is látható volt a pénzen, de ezek az ábrázolások nem sokban különböztek elődje – Salamon – valamint utódai – Kálmán és II. Béla – pénzen látható portréktól. Nagy Lajos király aranyforintján a kezében csatabárdal jelenítették meg Szent Lászlót, és a 14. században kedvelt fegyverkabátban (*pourpoint*) ábrázolták. Nagy Lajos ezüstgarasán trónon ülve is láthatjuk László királyt. Mátyás király idejében, az 1470-es évektől az aranyforint egyik oldalán

Szent László, a másikon Szűz Mária látható, vagyis ugyanazon az érmén jelenik meg a magyarság két nagy égi pártfogója. II. Ulászló korában fennmaradt olyan arany guldiner veret, melyen lovon ülve látható a csatabárdos László király, fején a Szent Koronával, fölötte lebeg a gyermek Jézust kezében tartó Szűzanya. Ulászló cseh király is volt, ezzel magyarázható, hogy arany próbaveretén a csehek nagy szentjét, Vencelt is megjelenítették a csatabárdos László mellett. Ez az érme valószínűleg Csehországban készült. Tóth Csaba végigvezet azon a folyamaton, melynek során László a 17. századra eltűnik a magyar pénzekről. Habsburg felségterületen II. Mátyás (1608–1619), Erdélyben Báthori Gábor (1608–1613) idején ábrázolták utoljára Szent Lászlót a pénzen. Mind a Habsburg uralom alatt álló Magyar Királyságban, mind Erdélyben az aktuális uralkodót kezdték megjeleníteni az érmeiken.

Szakács Béla Zsolt Szent László korának építészetét tekintette át. A váradi és zágrábi székesegyházak mellett a gyulafehérvári székesegyházat is elemzi, figyelembe véve a 15. század végén író Laskai Osvát híradását. A késő középkori ferences szerző ugyanis Váradon kívül a gyulafehérvári püspökséget is Szent László alapításának tartotta. A fenti székesegyházak kezdeti időszakának alapos áttekintéséből kiderül, hogy viszonylag kevés olyan maradványt ismerünk, mely biztosan Szent László korinak mondható. Pécs, Eger, Győr és Vác székesegyházáról is olvashatunk, hisz ezeket a templomokat is a 11–12. század fordulóján építették. Szakács Béla számba veszi a Szent Lászlóval kapcsolatba hozható apátságokat. Ezek közül a somogyvári monostor maradványairól lehet leginkább érdemben beszélni. Báta, Szentjobb, Mogyoród is szerepelnek az elemzésben. A krónika szerint Szent László a mogyoródi csata előtt Szent Mártonnak tesz fogadalmat, hogy templomot épít tiszteletére. Mogyoród közelében azonban csak Szent György tiszteletére szentelt apátságról tudunk. Itt érdemes Veszprémy László gondolatára hivatkozni: ő arra hívja fel a figyelmet, hogy a közeli Isaszegen valóban Szent Márton a templom védőszentje. Szakács Béla áttekintésében Kolozsmonostor, Kolos és Hahót is helyet kap: utóbbi Szakács Béla szerint inkább a 12. században Magyarországra érkezett Hahót nemzetség alapítása lehet. A tanulmányban falusi és esperességi templomokról is olvashatunk. Szakács Béla áttekintéséből kiderül, hogy míg egyes helyeken tovább élt a palmettás stílus, a 11. században megjelent a figurális ábrázolás is. A 11. század legvégén meghonosodott Magyarországon a korszerűnek számító, háromhajós, „bencés templomtípus”, mint a somogyvári apátság temploma.

Jékely Zsombor tanulmánya Szent László kunok elleni csatájának középkori képciklusait elemzi. Az előképekhez sorolja a 13. századi francia királyi udvarhoz köthető ószövegségi képciklusokat, melyet IX. Lajos keresztes hadjáratát voltak hivatva alátámasztani. Jékely tanulmánya időrendben tekinti át a Kárpát-medence templomainak Szent László-ciklusait, az Anjou-kor, Zsigmond király ideje, végül a késő gótika korát taglalva, a mecénások kilétét is kutatva. A legkorábbi ábrázolások közé sorolható a felvidéki Kakaslovnice, mely stílus tekintetében rokon az 1317-ben készült – Anjou Károly koronázását ábrázoló – szepeshelyi falképpel. A póniki templom ciklusát felírta 1478-ra datálja. Felsőlövő ciklusát Jékely szerint az osztrák szakirodalom magyarázza helyesen: a ciklus a Teremtés könyvének jeleneteit ábrázolja, vagyis törölni kell a Szent László-ciklusok sorából. Túz Osvát zágrábi püspök 1469-ben oltárt készíttetett Zágrábon: eredetiben nem maradt fenn, de 17. századi leírása szerint ciklus-szerűen ábrázolta Szent László harcát a lányrablóval. Más templomokból ugyancsak ismerünk Szent László tiszteletére állított oltárokat.

A 2015-ben elhunyt Kerny Terézia tanulmánya ugyancsak helyet kapott a kötetben, a kerlési csata székelyföli ábrázolásairól. A kutatónő szélesebb művészeti és történelmi összefüggésrendszerben elemzi a templomok Szent László-ciklusait. Felveti annak lehetőségét, hogy a homoródszentmártoni templom ciklusán Szent László előtt térdeplő alak Nagy Lajos király lehet, aki 1352-ben, a litván hadjárat után Nagyváradra jött, hogy hálát adjon Szent László közbenjárásáért. A szent király harcát ábrázoló ciklusokon nem egy esetben látjuk Antiochiai Szent Margit vértanúságát. Kerny Terézia arra emlékeztet, hogy Nagy Lajos király első feleségét is Margitnak hívták. További összefüggés, hogy a Lackfi család ősanynját ugyancsak Margitnak hívták (Szeri Pósa Margit). A Lackfi család azért különösen fontos Szent László tiszteletét elemezve, mert 1345-ben, Szent László közbenjárásával győzelmet arató székely–magyar seregnek Lackfi András volt a vezére. Kerny Terézia a fentiekben túl a székelyföldi festmények több más izgalmas részletére, és ezek értelmezési lehetőségeire hívja fel a figyelmet, a Nagy Lajos kori történelem beható ismerete birtokában. A 14. század második felében, a Székelyföldön rövid idő alatt elterjedt Szent László-ciklusok központi akaratra készülhettek, a király, vagy „hozzá hű bárók, talán a Lackfiak kezdeményezésére”.

Magyar Zoltán Szent László alakjának a moldvai hagyományokban őrzött emléket kutatja. Olvashatunk a moldvai kályhacsempéről, melyeken a csatabárdos lovas hős látható. Egészen egyedi módon folyókhoz is kapcsolódik Szent László-monda, miszerint folyómedret hozott létre a kardjának húzásával. Ezek a mondák Magyar Zoltán szerint talán annak emlékét őrzik, hogy valaha Moldva közepén, a Száraz Szeretnél lehetett a keleti határa a Magyar Királyságnak. Részletesen foglalkozik a húshagyásról szóló mondaváltozatokkal. 17. századi román kézirat őrizte meg az 1500-as éveknel korábban lejegyzett Magyar Évkönyv leírását. Eszerint a hadjáratból győztesen visszatérő király húshagyás napján ér haza, de engedélyt kap püspökeitől, „hogy még három napot mulathasson” és kedden hagyjon húst. Hasonló tartalmú mondát magyar nyelven is megőrzött a nép. Ezek az elbeszélések magyarázták, hogy a katolikus magyarok körében miért kezdődött később böjt, mint az ortodox románoknál. Magyar Zoltán tanulmánya arra is rámutat, hogy Szent László idejében, a szabolcsi zsinat szerint a magyarok vasárnap hagytak húst, ellentétben a „latinokkal”. Magyar Zoltán tanulmányához érdemes hozzátenni, hogy a lengyel kultúrában is megtaláljuk a nyugati fegyelemhez képest korábbi böjtkezdet követelményét, és e követelményt magyarázó legendát.¹

A kötet végén időrendi táblázat segíti Szent László életében való tájékozódást. A zágrábi püspökség alapítása 1094. évnél szerepel. A püspökség alapításáról hírt adó, II. Béla korabeli oklevél – Felicián érsek ítéletlevele – nem említi meg az alapítás évét. A szakirodalomban valóban felmerül az 1094. év lehetősége, Körmendy Tamás azonban nemrégiben meggyőzően érvelt amellett, hogy László még a tengeremléki Horvátország 1091-ben történt meghódítása előtt alapíthatta a zágrábi püspökséget.²

A gazdagon illusztrált kötet jelen formájában is igen tartalmas, mindamelllett jegyezzük meg: további témák is eszünkbe juthatnak, melyek a Szent Lászlóról való tudományos eszmecsere gazdagíthatják. A nagy király egyházszervezői munkája, honvédó és hódító háborúinak kérdése,

¹ ROMAN MICHAŁOWSKI (2004): The Nine-Week Lent in Boleslaus the Brave's Poland. A Study of the First Piasts' Religious Policy. *Acta Poloniae Historica* vol. 89. 5–50.; HALMÁGYI MIKLÓS (2019): A böjti fegyelem és a közösségtudat. *Deliberationes* 12. évf. 2. sz. 54–68.

² KÖRMENDI TAMÁS (2012): A zágrábi püspökség alapítási éve. In Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): „Köztes-Európa” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Pécs. 329–341.

az emlékét őrző szépirodalom és filmművészet ugyancsak méltó az elemző feldolgozásra. Ne legyünk azonban telhetetlenek! Bódvai András szerkesztésében megvalósult kötet a szent király emlékezetének jelentős részét átfogja, a tanulmányok végén álló irodalomjegyzék pedig további tájékozódásra ad lehetőséget az érdeklődők számára. A kiadvány végén olvasható angol nyelvű összefoglalók a magyarul nem értők számára is képet adnak a tanulmányok tartalmáról. Azt se feledjük, hogy a kötet egy sorozat része. A Bethlen Gábor Alap Zrt. jóvoltából a magyar történelem további fontos személyiségeiről – Mátyás királyról és Rákóczi Ferencről – is olvashat a Kárpát-medencei kultúra iránt érdeklődő közönség, határainkon innen és túl.